

Bistand og bibliotek i Afrika.

Hva kan et samarbeid med vestlige fagmiljøer bety?

Thore Hem

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

Det är inte biståndet som avskaffar fattigdomen. Det kan t o m vara en fara genom att skapa ett västerländskt beroende. Likväl kan biblioteksområdet spela en roll för att bidra till utveckling; Genom att utbyta erfarenheter kring hur biblioteken vuxit fram i vår kontext kan bibliotek i afrikanska samhällen som utvecklas i demokratisk riktning spela en roll för att värna det civila samhället och demokratin. Den informationsteknologiska utveckling kan tyckas bryta de stora förlagens hegemoni, men vad betyder den stora flod av västerländskt präglad information som dominerar Internet? Ett nytt beroende?

Liksom når det gjelder miljøområdet har vi börjat upptäcka Internets baksidor. Går vi mot ytlighet och brist på djup og koncentration? Den afrikanske berättartraditionen kan kanskje utvikle historieberättandet som kunnskapsform hos oss. Det talar både till en rationell och en emotionell sida hos oss. I det afrikanske samhället kan biblioteket återvinna og bevare den egna kulturen i samarbeide med de traditionella historieberättarna. Det finns uppenbarligen områden där vi kan lære av varandra.

► Hovedtrender i bistanden

Det er en økende erkjennelse hos alle parter i utviklings samarbeidet at bistandens betydning tidligere ofte har vært overdrevet. Det er få som i dag tror at bistand vil være den viktigste mekanismen for avskaffelse av fattigdommen i verden. Spørsmålene om krig og fred, om styresett og valg av politikk, om maktstrukturer og maktfordeling både internasjonalt og nasjonalt, spørsmålet om overføringer fra diasporabefolkningen til deres opprinnelsesland, spørsmålet om handelspolitikk og handelens rammebetingelser og ikke minst spørsmålet om tilgjengelighet av moderne produksjonsmidler og tilgjengelighet av kunnskap om moderne produksjonsformer vil bli viktigere enn bistandsoverføringene. Ja, faktisk er det en risiko for at bistanden kan virke negativt ved at den kan bidra til å flytte fokuset fra disse områdene og over på et samarbeid med Vesten som kan bidra til økt avhengighet i stede for økonomisk, kulturell og politisk uavhengighet og utvikling.

Det er noen hovedtrender i internasjonalt utviklings samarbeid

som har vært svært tydelige de siste årtier: Det gjelder for det første den dramatiske endringen i prioriteringer fra investeringer i fysiske prosjekter innen kommunikasjon, infrastruktur, energi, helse, utdanning osv – til en sterkere prioritering av ”software” av typen styresett, demokratiutvikling, bekjempelse av korrupsjon og institusjonsutvikling. Videre har vi opplevd en generell overgang, særlig når det gjelder den statlige bistanden, fra prosjekter avgrenset i tid og klart definert geografisk og fysisk, til storskala overføringer i form av sektorstøtte og budsjettstøtte. For det tredje gjelder at bistandsyterne har blitt ærligere og tydeligere i å erkjenne at bistand er ut virkemiddel i utenrikspolitikken. Slik har Midt Østen og Afghanistan seilt fram som noen av viktigste områdene for internasjonal bistand – ikke fordi det er de fattigste områdene eller fordi man der kan forvente spesielt gode økonomiske og sosiale resultat av bistandsinnsatsen, men fordi disse områdene er de politisk

mest brennbare i utenrikspolitisk sammenheng.

Samtidig har de fleste fattige land i verden gjort til dels store fremskritt de siste tiår med tanke på blant annet helsesituasjonen og når det gjelder utdanning. Aldri har så mange mennesker i verden vært lesekyndige som nå, og aldri har konkurransen om lesernes oppmerksomhet vært større.

Bibliotekene i afrikanske samfunn

I andre artikler om bibliotek og utvikling, pekes som oftest på bibliotekenes rolle for folkeopplysningsarbeidet. Ved at de gratis eller svært rimelig, gir alle, også fattige, tilgang til litteratur og historier. Det er vanlig å argumentere for utviklingen av bibliotek ved å vise til hvor viktig det er at barn og voksne som har lært seg å lese, virkelig får tilgang på noe å lese! Uten det vil lesekunnskapen forbli meningsløs. Ofte har satsing på å øke befolkningens lesekunnskap ikke vært fulgt opp selv med tilgang på lærebøker. Bibliotekene kan, sammen med andre formidlingskanaler, være av stor viktighet når det gjelder å bidra til å gjøre de brede befolkningslag klar

over de politiske, økonomiske og kulturelle rettighetene de har. Jo mer bøndene vet om markedet, jo bedre kan de tilpasse seg og forlange den riktige prisen for sine produkter. De trenger også å tilegne seg kunnskap om nye arbeidsmetoder etc. Et lokalt bibliotek vil kunne hjelpe bøndene til å kunne skaffe seg denne type kunnskap. Det handler om gjennom informasjon å gi folk bedre forutsetninger for å kreve sine rettigheter og få større innflytelse over sine egne liv. Demokrati utvikles parallelt med innbyggernes kunnskapsnivå og tilgang til fri og mangfoldig informasjon er en viktig faktor i en slik utvikling. Slik kan bibliotek være en av drivkreftene for utviklingsprosesser som fremmer demokrati og likestilling. Et levende og kompetent bibliotekvesen vil kunne gi innbyggerne tilgang til informasjon og steder å møtes. Bibliotek kan på denne måten bidra til videreutvikling av de sivile samfunn - i en retning som styrker det sivile samfunns muligheter til å fungere som kritikere og vakthunder overfor myndighetene og dets byråkrater, også etter hvert som lokale samfunn også i Afrika styres etter modeller og prinsipper med utgangspunkt i de Vestlige demokratier. Det kan dreie seg om makt og mot-makt. Om de styrende og folk flest. Nye samfunnsstrukturer krever ny kunnskap.

Hegemonier for fall?

Mens de store internasjonale forlagene med basis i Europa og USA tidligere var til dels enerådende særlig innen fagbok-området, har moderne kommunikasjonsteknologi bidratt til å bryte en Vestlig dominans innen publisering av bøker. For en bok er ikke lenger eneste publiseringsmåte for et skjønnlitterært eller faglitterært verk. Digital publisering gjennom Google Books, iTunes, YouTube og tilsvarende er reelle alternativ. Grensen mellom hva som er en

datamaskin, hva som er en iPod, hva som er en Blackberry, hva som er en telefon – og hva som er en ”hand held device” er i ferd med å viskes ut. Og selv den tradisjonelle forleggervirksomheten der sluttproduktet oftest var et opplag på et gitt antall bøker, er endret på en måte som gir en ny fleksibilitet med mindre risiko for utgiver. Her tenker vi på elektronisk overføring av bøker og tidsskrifter. Men spørsmålet blir om man har gått fra vanskelig til bedre – eller vanskeligere, sett fra de fattige landenes side? I bestrebelsene på å utvikle en sterkere ”bokkjede” i Afrika, var de høye produksjonskostnadene ofte den viktigste grunnen til at lokale forlag

”Demokrati utvikles parallelt med innbyggernes kunnskapsnivå og tilgang til fri og mangfoldig informasjon”

tapte kampen om kontrakter og leveranser av lærebøker. Det ble ofte de store, internasjonale forlagene som kunne levere billigst. På denne måten fikk utenlandske forleggere en innflytelse på bokmarkedet som hindret utviklingen av lokale forlag – og dermed også av lokal litteratur. Strukturen i forlagsbransjen fikk en sterk betydning for utviklingen av litteratur på lokale språk – det ble de gamle kolonimaktens språk som ble dominerende. Nå blir imidlertid spørsmålet: Har den teknologiske utviklingen bidratt til å svekke det vestlige hegemoniet? For det er jo ikke sikkert at de nye mediene har medført mindre avhengighet til Vesten.

Hva kan vi tilby?

Hvilke kompetanse og erfaring finnes i nordeuropeiske land, som vi kan dele med våre kollegaer i Afrika? I all kontakt og i alt samarbeid og i all interaksjon og i alle samtaler ligger mulighetene for erfaringsutveksling og kunnskapsdeling. Vårt budskap blir derfor at et samarbeid og

utveksling også på biblioteksområdet vil ha potensial i seg til å berike alle partene som deltar i det. Fra vår side kan vi dele med våre partnere historien om bibliotekenes betydning i utviklingen av våre egne samfunn. Vi kan også dele vår erfaring når det gjelder organisering av bibliotek - og når det gjelder prioriteringer og teknologiske endringer og moderniseringer. Selvsagt må vi være klar over, og gjøre det eksplisitt, at dette er vår historie. Formet av spesielle politiske, økonomiske og kulturelle betingelser i våre samfunn. Men likevel vil vår historie kunne stimulere og skape engasjement og kreativitet hos partnere f.eks. i Afrika. Sannsynligvis vil mange av våre partnere kunne lytte til våre historier og oppfatte dimensjoner, informasjon og problemstillinger vi kanskje ikke selv har sett så tydelig.

Et av de vellykkede kultursam arbeidsprogrammene vi har hatt i Norge, har handlet om et samarbeid mellom musikk lærere, musikere og skoleelever i deler av Zimbabwe og rundt Fredrikstad i det sørlige Norge. Samarbeidets kjerne har vært å komplettere hverandre - og å gi hver av partnerne arenaer for å vise sin egen kompetanse. Fra norsk side har det handlet om å formidle moderne teknikk og innhold i vestlig, note-basert musikkundervisning. Fra zimbabwisk side har det handlet om å vise potensialet i rytme- og gehørsbasert musikkundervisning. Prosjektet har hatt sin styrke nettopp i at begge parter har vært givere. Kunne noe tilsvarende tenkes på biblioteksområdet? Der den velkjente afrikanske tradisjonen med historiefortelling og muntlig litteratur møter og kompletterer Vestens stadig mer automatiserte av-humaniserte informasjons- og kunnskapsformidling? Og der vår rolle ikke kun blir som formidler av historier om teknologi, organisasjon og ”det moderne” - men at vi også får en rolle ved å peke på det unike og det viktige man har i afrikanske kulturer selv.

Biblioteksområdet er ikke noe stort satsingsområde for bistanden fra noen av de nordiske landene. Likevel har bibliotekene gjennom årtiene vært viktige partnere, dels som deler av annet samarbeid innen kultur, utdanning eller forskning - og dels innen samarbeidet i regi av frivillige organisasjoner av typen Norsk Biblioteksforening.

Utfordringer for fremtiden

Hva er de viktige utfordringene i samarbeid på biblioteksområdet? Der som på andre områder gjelder det å være oppmerksom på viktigheten av at all utvikling, selv om den svært ofte er påvirket av ideer og impulser utenfra, må få finne sted på sine egne, lokale premisser. Det handler med andre ord om viktigheten av at en utenlandsk partner respekterer forskjeller og lokale prioriteringer både når det gjelder innhold og formidlingsmåte. Samtidig vil bistandsyteren ofte føle et press fra sine bidragsytere - enten det er statlige finansiering eller midler skaffet fra ikke-statlige kilder, som handler om å vise at man anvender midlene på en måte som finnes fornuftig og i tråd med målsettingene til de som finansierer samarbeidet. Det å være deltaker i utviklingssamarbeidet betyr ofte å spille formidlerens rolle. Å formidle og informere de som står bak tiltaket i giverlandet om tiltakets kontekst og fremdrift. Men også å informere mottakerne om bistandens mål og intensjon slik giverne ser det. Og den dyktige bistandsarbeider er den som klarer å skape aksept og forståelse på begge sider - hos giver og hos mottaker.

Det ligger en stor utfordring i utviklingen og anvendelsen av digitale medier innen informasjons- og kunnskapsdeling i Afrika. På den ene siden er disse mediene tilnærmet (men bare tilnærmet) demokratiske ved at de er åpne for alle. Alle kan lage sine blogger, sende sine podkaster, legge ut sine

foto og sende sine e-poster. På denne måten skulle man tro at digitaliseringen og internett åpner nye og viktige muligheter for afrikanske studenter, musikere, journalister, forfattere, forskere og folk flest - til å dele sine egne kunnskaper og det de selv har skapt med et globalt publikum. På den annen side vil tilgangen på informasjon plutselig øke enormt med tilgangen på internett. Og det er veldig ofte informasjon og kunnskap som er beregnet på eller er særlig relevant for mennesker i vestlige, industrialiserte samfunn. med andre ord: Når vi snakker om kunnskap og informasjon er det viktig at vi alltid spør: Hvem sin informasjon? Hvem sin kunnskap? (De samme spørsmålene har gang på gang blitt stilt når det gjelder lærebøker skrevet og produsert i Europa eller USA - og deres relevans i Afrika) Det vi forsøker å peke på her, er at det er viktig at vi diskuterer denne problematikken med våre samarbeidspartnere i Afrika. I en globalisert verden der vestlig kunnskap av mange oppfattes som "den beste" kunnskapen, der vestlig kultur, språk, religion, forskning, teknologi - der alt dette har oppnådd en ganske dominerende posisjon globalt.

Historiefortelling som metode

Nylig har vi i Norge hatt kimen til en liten debatt om hva internett gjør med oss. Har internett en skyld for at mange i dag opplever det vanskelig å lese lengre artikler - for ikke å snakke om bøker? Har vi vendt våre hjerner til korte, kjappe søk - og vendt den av med konsentrasjon og fordypning? Er det i dag nok å kunne de relevante og gode spørsmålene - uten selv å finne det nødvendig å forstå eller kunne svarene? Trenger man sin egen intelligens når kunstig intelligens utvikles?

Og hva kan egentlig formidles på internett: Informasjon? Kunnskap? Visdom? På samme måte som det på miljøvern-området var i de tidlig industrialiserte samfunn bevisstheten om industrialismens og modernitetens miljø-kostnader først vokste fram, er det ikke oppsiktsvekkende at det er i de samfunn der digitaliseringen og internettavhengigheten er størst at man også først observerer de negative aspektene av dette. Disse tankekorsene knyttet til internett betyr på ingen måte at man bør avstå fra teknologiens muligheter. All teknologi kan brukes på uheldige måter. Formålet vårt med å ta dette opp her, er kun å poengtere at et reflektert og kritisk forhold til internett er minst like viktig i Afrika som det er i våre egne land. Og at vi på dette feltet har erfaringer som mange fattige land ikke har.

Historiefortelling som metode for kunnskapsdeling har hatt en renessanse innen vestlig ledelse og bedriftsutvikling. Historiene appellerer både til det rasjonelle og det emosjonelle i oss - og fortalt riktig kan historiene gis en rytme og form som ytterligere styrker dem som formidlingsmåte. Afrika er mer enn noe historienes, fablenes og drømmenes kontinent. Kanskje er det ikke så opplagt for oss å se at Vest-Afrikas *grioter* eller de mosambikanske *curandeiros* kan ha en rolle tilknyttet bibliotekene? Kanskje er det på dette feltet Afrika kan gjenvinne mye av sin kultur - og kanskje er det her bibliotekene vil ha sin viktigste funksjon.

Thore Hem är debattredaktör för norska tidsskriften Bistandsaktuellt som ges ut av Norad - Norges motsvarighet till Sida..

”...Och döm om min förvåning när jag kom in: ett filmbibliotek! Jag vet inte hur många, men uppsatta i ett pyttepytterum med små hyllor på väggarna stod ett antal videokassetter, till utlån kan man tänka...”

Foto: Marie-Louise Eriksson, som såg det här biblioteket i Jambiani, en fiskarby på Zanzibar